

УДК 378:81'243

Н.С. ТИМЧЕНКО-МІХАЙЛІДІ,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та професійної мовної підготовки
Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро)*

В.Б. ПУГАЧ,
*старший викладач кафедри іноземних мов та професійної мовної підготовки
Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро)*

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті висвітлено питання включення культурологічного компонента в процесі викладання іноземної мови. Розглянуто культурологічні фактори у процесі вивчення іноземної мови. Культурологічний аспект розглядається як одна з умов формування повноправного учасника міжкультурної комунікації. Проаналізовано навички та вміння, якими повинні оволодіти студенти в процесі вивчення іноземної мови з урахуванням культурологічної складової.

Ключові слова: іноземна мова, навчальний процес у виші, культурологія, соціокультурна компетенція, міжкультурна комунікація.

Постановка проблеми. Сучасна вища освіта має бути механізмом становлення творчої особистості, її внутрішньої культури, включення в життєвий простір, активний процес засвоєння соціокультурного досвіду.

Кінцевою метою має стати не лише засвоєння певної суми знань і навичок, а й створення умов для розвитку творчої, креативної особистості, максимального розкриття її внутрішнього потенціалу в мінливих умовах.

З урахуванням геолінгвістичних змін, що відбуваються, володіння англійською мовою на сучасному етапі розвитку соціуму виступає необхідною умовою включення особистості у світовий інформаційний простір.

Актуальність дослідження зумовлена входом країни у світовий інформаційний простір, посиленням ролі інформації, зростанням інформаційних потоків і необхідністю розв'язання численних комунікативних завдань, що ставлять високі вимоги до рівня професійної готовності фахівця.

Варто зазначити, що основною метою вивчення іноземної мови є введення суб'єктів навчання у світ культури країни, мова якої вивчається. У зв'язку з цим вивчення іноземних мов має ґрунтуватися на культурологічному підході.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання культурологічного підходу в освітньому просторі порушувалося в наукових розвідках Л. Уайта, Е. Сепіра, М. Трубецького, О. Запесоцького.

Культурологічний підхід та лінгвокраєзнавчий аспект у вивченні іноземних мов досліджували Л. Блумфілд, Є. Верещагін, Н. Ільчишин, І. Ключковська, В. Костомаров, С. Кожушко, В. Маслова, В. Сафонова, О. Тарнопольський, Т. Уманець, В. Фурманова та інші науковці.

Формулювання мети. Незважаючи на достатньо велику кількість наукових розвідок щодо питання культурологічного підходу, ця проблема потребує подальшого дослідження та уточнення основних понять. Тому метою статті є здійснення науково-теоретичного аналізу проблеми культурологічного підходу в освітньому просторі та лінгвокраєзнавчого ас-

пекту у вивченні іноземних мов; визначення основних навичок та вмінь, якими мають оволодіти студенти в процесі вивчення іноземної мови з урахуванням культурологічної складової; висвітлення завдань та основних способів формування міжкультурної комунікації в процесі вивчення іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Приєднання України до Болонського процесу та Європейського простору вищої освіти, посилення відповідальності вишів за якість професійної підготовки зумовлює необхідність переоцінки усталених підходів у практиці підготовки, що, у свою чергу, актуалізує необхідність створення наукової концепції, яка містить теоретико-методологічне обґрунтування практичних шляхів здійснення підготовки сучасного фахівця.

З посиленням функціональної ролі іноземних мов та з урахуванням вимог сучасного соціуму постає потреба у підготовці фахівців, здатних ефективно здійснювати процес міжкультурної комунікації, що передбачає формування не лише мовного, але і когнітивного усвідомлення навчального процесу.

Культурологічний аспект у процесі вивчення особистості, аналізу процесів виховання і навчання має давні традиції: французька соціологічна школа (Е. Дюркгейм), американська школа культурної антропології (Ф. Боас, М. Мід), дослідження закономірностей пізнавальної діяльності на основі міжкультурних розбіжностей (Д. Брунер).

Відомий психолог Л. Виготський у своїх наукових працях порушував питання співвідношення реальної (натуральної, природної) та ідеальної (культурної) форм життя особистості в рамках культурно-історичного вчення про природу психічного [1]. Ідеальна форма як форма культурної поведінки є продуктом історичного розвитку людства. У культурі в готовому вигляді містяться форми поведінки, здібності, якості особистості, які мають сформуватися в процесі розвитку.

Поза взаємодією з культурними (ідеальними) формами індивід ніколи не зможе розвинути специфічні особистісні якості. Л. Виготський вбачає ідеальну форму у принципово новому розумінні, яке полягає у тому, що середовище, культура обґрунтовується ним не лише як умова або один із факторів розвитку індивіда, а як джерело розвитку. Усе це створює наукові передумови для цілеспрямованої просторово-середовищної організації освітнього процесу.

У подальшому зазначена теорія знайшла своє відображення в дослідженнях О. Леонтьєва, О. Лурія, В. Давидова, Д. Ельконіна, П. Гальперіна та ін. У галузі навчання іноземним мовам ця теорія набула розвитку в соціально орієнтованій методиці навчання, культурно-комунікативному, етно- і міжкультурному підходах до вивчення іноземних мов (М. Аріян, Т. Астафурова, Н. Гальскова, І. Зимня, С. Тер-Мінасова та ін).

Співвідношення культури і освіти має складний, багатоплановий характер і, відповідно, різні аспекти розгляду. Розглянемо лише деякі з них, що безпосередньо стосуються подальшого концептуального обґрунтування іншомовної підготовки фахівця.

Переконані, що підхід до іноземної мови як до лінгвосоціокультурного явища визнає її як потужний інструмент, що забезпечує ефективне вирішення практичних, загальноосвітніх та розвиваючих завдань і містить великі можливості для формування й подальшої підтримки процесуальної мотивації суб'єктів навчання.

Перенесення акцентів у викладанні іноземної мови на культуру виявилось наслідком створення єдиного культурного європейського простору, що вимагає не лише володіння мовою, а й сприйняття іншої культури і взаємодії з нею. Саме тому одним з важливих завдань викладання іноземної мови є підготовка студентів до міжкультурної комунікації й формування відповідного рівня комунікативної компетентності, що забезпечило б ефективне спілкування з представниками відповідної національної спільноти.

Погоджуємося з думкою Н. Ільчишин, яка наголошує, що необхідність застосування культурологічного підходу до вивчення іноземної мови, удосконалення цього процесу і підвищення рівня його якості виникла у зв'язку з процесами глобалізації та потребою формування сприятливих умов для особистісного розвитку людини, її соціалізації у середовищі, якому притаманна наявність представників різних націй та культур [3, с. 24].

Відомо, що використання іноземної мови як засобу міжнародної комунікації практично неможливе без оволодіння культурою як своєї країни, так і країни, мова якої вивчається,

в таких її аспектах, як менталітет, національний характер, спосіб життя, суспільна і комунікативна поведінка тощо. Суб'єктом оволодіння різними аспектами двох культур є конкретний студент, який у процесі вивчення іноземної мови повинен перетворитися на біокультурну особистість, оскільки знання про культуру країни мало чого варті, якщо не стають частиною внутрішнього світу та особистісного досвіду суб'єкта навчання.

Аналіз наукової літератури засвідчив наявність однієї розповсюдженої точки зору, що освітній процес являє собою точне відбиття, так званий «зліпок» культури і має на меті її відтворення. Відображення цього підходу знаходимо у працях С. Гессена [2], який до «каталогу культури» включає науку, мистецтво, моральність, релігію, право, державність, господарство і техніку. Автор зазначає, що всі ці складові виступають як цілі життя культурного суспільства, які, у свою чергу, виступають сутністю освітньої мети: між освітою і культурою наявна повна відповідність, освіта є нічим іншим, як культурою індивіда [2, с. 35].

З цієї думкою співзвучні й міркування Е. Сепіра [7], який наголошував, що мова не існує поза культурою, тобто поза соціально успадкованою сукупністю практичних навичок та ідей, що характеризують спосіб життя. Автор переконаний, що подолання мовного бар'єра неможливе без подолання культурного.

Таким чином, наявність діалектичної взаємозалежності, взаємозумовленості культури і освіти детермінувала появу принципу культуровідповідності як однієї з важливих передумов для здійснення і розвитку іншомовної освіти. Наукові розвідки засвідчили, що цей принцип сформульований ще А. Дістервегом, у культурному контексті означає орієнтацію освіти на її характер та цінності, досягнення й відтворення, прийняття соціокультурних норм та включення особистості в їх подальший розвиток.

Під поняттям «культура» М. Розов розуміє відтворювану у процесі зміни поколінь систему зразків поведінки, свідомості людей, а також предметів і явищ у житті суспільства [6].

Нам видається цілком доречним твердження О. Наумової про те, що залучення культурознавчих компонентів у процесі вивчення іноземної мови абсолютизує необхідність у рамках досягнення основної практичної мети – формування здібності до спілкування мовою, що вивчається. Саме тому культурологічний підхід, на думку дослідниці, має виконувати п'ять основних функцій: розвивальну, навчальну, виховну, пізнавальну та професійну [5].

Співвідношення культури і освіти – це не просто співвідношення цілого й частини, а складний зв'язок взаємозумовленості й взаємопроникнення.

Сама по собі освіта – це образ культури, для культури вона – освіта культури, її відтворення за допомогою освіти, яка вбирає в себе культуру, набуваючи відповідного змісту для творчого відтворення, і стає при цьому особливою формою й образом культури, яка потім відтворюється, даючи соціуму культурну форму і дієздатність [8, с. 86].

Становлення культури особистості розглядається сьогодні як одне з центральних завдань освіти у новому тисячолітті; культура при цьому виступає як умова самоорганізації і саморозвитку особистості. У цьому контексті на перший план в системі сучасної освіти виходить проблема формування функціональної культури особистості, що є свідченням того, що особистість не лише засвоїла сукупність певних фундаментальних культурологічних знань, але й ефективно реалізує їх у професійній, суспільно-політичній та духовній сферах, у сім'ї, у дозвіллі, у спілкуванні наодинці із собою [4, с. 10].

О. Наумова навчання іноземній мові в рамках культурологічного підходу визначає з позиції двох аспектів: як спільну діяльність викладача і студента, коли перший передає знання, уміння і навички суб'єктам навчання (навчання), а інші засвоюють ці знання, уміння і навички (вчення); як соціальний процес, зумовлений потребами розвитку суспільства, процес засвоєння суспільного, соціально-економічного досвіду [5].

На підставі здійсненого аналізу наукових поглядів щодо проблеми дослідження культурологічний підхід до мовної освіти в контексті вивчення іноземної мови ми визначаємо як тісний взаємозв'язок комунікативно-орієнтованого навчання іноземної мови з інтенсивним використанням його як інструмента пізнання світової культури, національних культур країн, мова яких вивчається, їх відображення в способі й стилі життя людей, духовного надбання народів і способів досягнення міжкультурного розуміння.

Орієнтуючись на культурологічний аспект у процесі викладання іноземної мови та формуванні міжкультурної комунікації, використовуємо певний алгоритм (рис. 1).

Рис. 1. Алгоритм формування міжкультурної комунікації

До ефективних шляхів формування міжкультурної комунікації у студентів вишу відомо: використання інформаційно-комунікативних технологій; застосування методу проєктів; здійснення міжпредметних зв'язків; співпраця з представниками інших культур у ході листування, зустрічей, організації прес-конференцій, Інтернет-зв'язку; участь у міжнародних проєктах, конкурсах, вікторинах; інтенсифікація когнітивної активності студентів; компаративний аналіз різних мов та культур.

До групи умінь щодо оперування культурологічними знаннями в процесі оволодіння іноземною мовою включаємо: когнітивні, пізнавально-дослідницькі, комунікативні, проєктивно-прогностичні, конструктивні, організаційні, практичні (табл. 1).

Таблиця 1

Групи умінь щодо оперування культурологічними знаннями в процесі оволодіння іноземною мовою

Уміння	Зміст
<i>Когнітивні</i>	Активне і самостійне засвоєння студентами навичок міжкультурної комунікації; спроможність співвідносити власну та іншомовну культури
<i>Пізнавально-дослідницькі</i>	Здатність до аналізу навчального процесу, когнітивної обробки інформації; вміння виділяти в тексті культурологічні лакуни; адекватне тлумачення лінгвокультури у процесі перекладу на рідну мову з метою здійснення міжкультурної комунікації
<i>Комунікативні</i>	Володіння технологіями міжособистісного спілкування, правилами та прийомами розуміючого реагування і директивного спілкування; досягнення взаєморозуміння, координації та узгодженості позицій і способів міжкультурної взаємодії в процесі спілкування
<i>Проєктивно-прогностичні</i>	Визначати форми і результати, моделювати ситуації міжкультурної комунікації; вміння визначати і враховувати ментальні особливості культур у процесі міжкультурної взаємодії та співпраці; враховувати багатоманітність національних культур і цивілізацій у їх взаємодії; культурні особливості й ціннісно-змістові орієнтації різноманітних країн
<i>Конструктивні</i>	Адаптуватися в мультикультурному та поліетнічному середовищі, здатність до міжкультурної комунікації; керуватися принципами культурного релятивізму та етичними нормами, що передбачають відхід від етноцентризму, повагу своєрідності іншомовної культури і ціннісних орієнтацій іншомовного соціуму
<i>Організаційні</i>	Володіти навичками управління міжкультурними процесами на основі толерантного ставлення до культур та їх носіїв; виступати в ролі посередника між представниками своєї та іншої культури
<i>Практичні</i>	Модифікувати власну поведінку з урахуванням ситуації міжкультурного спілкування; правильно обирати комунікативні стратегії у процесі спілкування з представником іншої культури; запобігати виникненню непорозумінь і конфліктних ситуацій, викликаних міжкультурними відмінностями

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі зазначеного вище робимо висновок, що доцільність культурологічного підходу в процесі викладання іноземної мови обґрунтовується тісним взаємозв'язком мови та культури. Послідовне оволодіння систем-

но-структурними особливостями мови, письмовою та усною нормами, реалізацією системи мови в комунікації сприяє оволодінню суб'єктами навчання мовною картиною світу та культурою міжкультурного спілкування.

Отже, культурологічний підхід до вивчення іноземної мови передбачає взаємозв'язок комунікативного і соціокультурного розвитку особистості студента, в результаті чого формується інтерес до життя, культури, звичаїв, традицій країни, мова якої вивчається.

Вивчення культурного компонента є важливою передумовою оволодіння іноземною мовою, який, у свою чергу, входить до більш широкого кола культурно-історичних значень відповідної соціальної дійсності, засвоєння якої є головною умовою використання мови як засобу спілкування.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Лекции по психологии / Л.С. Выготский // Собр. соч.: в 6 т. / под ред. В.В. Давыдова. – М., 1982. – Т. 2. – С. 362–465.
2. Гессен С.И. Основы педагогики: Введение в прикладную философию / С.И. Гессен. – М.: Школа-Пресс, 1995.
3. Ільчишин Н.М. Культурологічний підхід до вивчення іноземної мови / Н.М. Ільчишин // Вісник – Львів НУ «Львівська політехніка». – 2007. – № 586.
4. Каган М.С. Философия культуры / М.С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1995. – 415 с.
5. Наумова О.В. Культурологический аспект как основа формирования иноязычной культуры в процессе обучения английскому языку [Электронный ресурс] / О.В. Наумова // Лингвистика и методика преподавания иностранных языков. – 2011. – Вып. 3. – Режим доступа: http://www.iling-ran.ru/library/sborniki/for_lang/2011_03/18.pdf
6. Розов Н.С. Методологические принципы ценностного прогнозирования образования / Н.С. Розов // Социально-философские проблемы образования. – М., 1992.
7. Сепир Э.С. 31 Избранные труды по языкознанию и культурологии: пер. с англ. / Э.С. Сепир; общ. ред. и вступ. ст. А. Кибрика. – М.: Прогресс, Универс, 1993. – 656 с.
8. Сидоренко В.Ф. Образование: образ культуры / В.Ф. Сидоренко // Социально-философские проблемы образования. – М., 1992.

References

1. Vyhotskii, L.S. In V.V. Davydov (Ed.). (1982). *Lektsii po psikhologii. Sbornie sochinenii: v 6 t.* [Lectures on Psychology: Collected Works in 6 volumes]. Moscow, part 2, pp. 362-465 (in Russian).
2. Hessen, S.I. (1995). *Osnovy pedagogiki: Vvedenie v prikladnuiu filosofiiu* [Fundamentals of Pedagogy: Introduction to Applied Philosophy]. Moscow, Shkola-Press Publ. (In Russian).
3. Ilchishin, N.M. (2007). *Kulturolohichniy pidkhid do vyvchennia inozemnoi movy* [Cultural approach to learning a foreign language]. *Visnyk LNU «Lvivska politekhniky»* [Visnyk of Lviv Polytechnic National University], no. 586. (In Ukrainian).
4. Kahan, M.S. (1995). *Filosofia kultury* [Philosophy of Culture]. Sankt-Peterburh, Petropolis Publ., 415 p. (In Russian).
5. Naumova, O.V. (2011). *Kulturolohicheskii aspekt kak osnova formirovaniia inoiazychnoi kultury v protsesse obucheniia anhliiskomu yazyku* [Culturological aspect as a basis for the formation of a foreign culture in the process of teaching English]. *Linhvistika i metodika prepodavaniia inostrannykh yazykov* [Linguistics and Methods of Teaching Foreign Languages], issue 3. Access mode: http://www.iling-ran.ru/library/sborniki/for_lang/2011_03/18.pdf
6. Rozov, N.S. (1992). *Metodolohicheskie printsipy tsennostnoho prohozirovaniia obrazovaniia* [Methodological principles of value forecasting of education]. *Sotsialno-filosofskie problemy obrazovaniia* [Socio-philosophical problems of education]. Moscow. (In Russian).
7. Sepir, E. In A. Kibrik (Ed.). (1993). *Izbrannye trudy po yazykoznanii i kulturolohii* [Selected works on linguistics and culturology]. Moscow, Prohress Publ., Univers Publ., 656 p. (In Russian).
8. Sidorenko, V.F. (1992). *Obrazovanie: obraz kultury* [Education: the image of culture]. *Sotsialno-filosofskie problemy obrazovaniia* [Socio-philosophical problems of education]. Moscow. (In Russian).

В статье освещены вопросы включения культурологического компонента в процесс преподавания иностранного языка. Рассмотрены культурологические факторы при изучении иностранного языка. Культурологический аспект рассматривается как одно из условий формирования полноправного участника межкультурной коммуникации. Проанализированы навыки и умения, которыми должны овладеть студенты в процессе изучения иностранного языка с учетом культурологической составляющей.

Ключевые слова: иностранный язык, учебный процесс в вузе, культурология, социокультурная компетенция, межкультурная коммуникация.

In the article the questions of inclusion of culturological component in the course of teaching a foreign language are discussed. Culturological factors in learning a foreign language are considered. The culturological aspect is considered as one of conditions of formation of participants of cross-cultural communication. Skills and abilities are analyzed which students have to acquire in the course of the learning a foreign language taking into account the culturological component.

Key words: foreign language, educational process at higher education institutions, cultural science, sociocultural competence, cross-cultural communication.

Одержано 15.01.2018.